AFIXOIDAREA: FENOMEN TERMINOLOGIC *IN VIVO*

DOI: 10.5281/zenodo.4269517
CZU: 811.135.1'28'373

Doctor habilitat în filologie, conferențiar universitar **Eugenia MINCU**
E-mail: jana_mincu@yahoo.fr
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu"

Summary. At various levels of analysis, the terminology in Romanian includes a series of characteristics: a) morphological level: the presence of affixoids (Greek-Latin erudite elements), component units in the mechanism of term formation; b) lexical level: predominance of terms composed by affixoidation, taking over words from Latin, etc.; c) semantic level: the semasiological approach generates the "reuse" of affixoids through associations of new concepts, produces "remodeling" and the formation of new terms; d) functional level: the national/international dimensions in the formation, establishment and functioning of the Romanian terminology.

In this article, we propose the analysis of the autonomous lexems "alcool" and "delta", subjected to the affixoidation phenomenon, which offers possibilities of combination with affixes (alcoolism, deltic), with affixoids (alcoolemie, daltadrom) or with independent existent themes (alcool-test).

Keywords: affixoid, affixoidation, specialized language, terminology.

Rezumat. La diverse niveluri de analiză, terminologia în limba română comportă o serie de caracteristici: a) nivel morfologic: prezenţa afixoidelor (elementelor savante greco-latine), unităţi compozante în mecanismul de formare a termenilor; b) nivel lexical: predominarea termenilor compuși prin afixoidare, preluarea cuvintelor din limba latină etc.; c) nivel semantic: demersul semasiologic generează „reutilizarea" afixoidelor prin asocieri de noi concepte, produce „remodelarea" și formarea de noi termeni; d) nivel funcţional: dimensiunile naţional/internaţional în formarea, stabilirea și în funcţionarea terminologiei în limba română.

În prezentul articol, propunem analiza lexemelor autonome „alcool" și „delta", supuse fenomenului de afixoidare, stare de lucruri care oferă posibilităţi de combinare cu afixe (alcoolism, deltic), cu afixoide (alcoolemie, deltadrom) sau cu teme care există independent (alcool-test).

Cuvinte-cheie: afixoid, afixoidare, limbaj specializat, terminologie.

INTRODUCERE

Aspectul capital al limbii este că ea, limba, comportă anumite diviziuni, anumite unităţi care se pretează delimitărilor [1, p. 113]. Infiltrate în lexiconul general, elementele terminologice de origine greco-latină se cer categorisite la un anumit tip de formare internă a cuvintelor: derivare, compunere, conversiune.

Problema delimitării statutului intermediar al elementelor savante este în vizorul specialiștilor-derivatologi de mai mult timp. În lingvistica universală, problema în cauză a suscitat o serie de controverse: unii savanţi considerându-le afixe și deci mijloace de derivare (J. Dubois [2, p. 10-13]; V. Grigoriev [3, p. 70-73] etc.); alţii – părţi constitutive ale unor cuvinte compuse (A. Martinet [4, p. 131-135]; F. Ciobanu, F. Hassan [5, p. 243-260]; H. Cottez [6, p. 9] etc.); a treia categorie de cercetători recunoaște caracterul lor intermediar (I. Iordan [7, p. 161]; F. Dimitrescu [8, p. 186]; N. Șanski [9, p. 91-117]; Gr. Cincilei [10, p. 95-96, 119] etc.).

Fenomenul de desemantizare – transformare a unui cuvânt în afixoid – este elucidat de către V. Bogorodiţki deja în 1913. Lingvistul remarcă posibilitatea de trecere a unei componente a compunerii în afix; în situaţia în care „al doilea element de compunere, în virtutea utilizării regulate, uneori preia funcţia sufixului; exemple de acest tip sunt des întâlnite în germană: *-bar, -haft, -tel* etc." [11, p. 100].

Afixoidele sunt unităţi lexicale de origine greco-latină, care iniţial aveau un sens lexical plin, iar *in statu praesenti* sunt elemente de constituire a unui cuvânt compus.

În situaţia în care savanţii sunt martorii acestei metamorfozări, descrierile sincronică și diacronică ale lexemelor în cauză sunt destul de controversate. În special, în momentul în care are loc formarea noilor afixe, când un morfem sau altul își menţine unele caracteristici de lexem independent, dar concomitent se utilizează în calitate de morfem derivaţional, având loc astfel o modificare funcţională de statut.

BDD-A32002 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 05:17:43 UTC)

În procesul dezvoltării istorice a limbii române, sistemul de formare a cuvintelor suportă modificări. A lua în considerare doar aspectul etimologic în formarea de noi cuvinte este inacceptabil din punct de vedere sincronic. Sunt necesare investigaţii de comparare a două aspecte: diacronic şi sincronic, care elucidează două stări ale morfemului: primară (plan diacronic) şi secundară (plan sincronic).

TENDINȚE ALE CUVÂNTULUI *ALCOOL* DE A SE ÎNSCRIE ÎN RÂNDUL AFIXOIDELOR

Cuvântul *alcool* este de origine arabă. În scrierile alchimiștilor arabi și ale medicilor arabi (anii 900) se găsesc primele indicații despre alcool. Arabii au început să distileze vinul, obținând spirt, pe care l-au numit *al-kohl* („lucru subtil"). În secolul al XI-lea, în Italia se obţine alcoolul din vin, prin distilarea vinului din struguri. În secolul al XII-lea, în Europa a început extragerea prin această metodă a alcoolului din vin, iar în *Letopisețul rus din Viatka* se dau primele informaţii în legătură cu obţinerea alcoolului, ca băutură. Mai târziu, încep să se construiască aparate de distilare, produsul distilării fiind numit *aqua vitae* sau *aqua ardens*. În limbile savante se atestă și latinescul *spiritus* care, printr-o înţeleaptă și empirică asociere cu „suflare" (*vehementior spiritus ventus* est), vitalitate (*spiritus patriae reddere*), suflet (*dum memor ipse mei, dum spiritus hos regit artus*: atâta timp sunt conștient, cât sufletul dirijează corpul meu) etc. a evoluat în *spirt*, o alta denumire pentru aceeași *aqua vitae* sau *aqua ardens*. Sinonimia *alcool = spirt* este prezentă în mai multe surse lexicografice [12, p. 432].

Aşadar, termenul chimic *alcool* ulterior este utilizat în industria vinurilor. În secolul al XIV-lea, în Europa Occidentală și în Rusia se dezvoltă impetuos fabricarea alcoolului din vin. Totuși, cuvântul suportă evoluări semantice deja prin secolul al XII-lea.

În 1235, se naște Arnaud de Villeneuve, medic şi alchimist catalan, care a studiat proprietăţile alcoolului și, pe lângă faptul că a inventat procedeul de fabricare a lichiorurilor spirtoase, a descoperit soluţiile folosite în medicină [13, p. 20]. Considerăm acest moment oportun, dat fiind faptul că are loc pătrunderea termenului în sfera industrială medicală. *Dicţionarul Etimologic Larousse* [14, p. 23] oferă următoarea explicaţie: *alcool* este un împrumut din limba araba, *al-kohl*, evoluat ulterior în *alcohol* (sec. XVI), *alkool* (sec. XIX), iniţial cu sensul de *antimoniu pulverizat*, sens care în latina farmaceutică a fost modificat – substanţă pulverizată, rafinată, lichid distilat (Paracelsius, înc. sec. XVI). În limba română sunt prezente variantele *alcohol* („spirt ce arde") în *Albina Românească*, 1832, şi *alcool* în *Vocabular rumîn de toate vorbele străbune reprimite până acum* în *limba rumînă și de toate cele ce sunt de a se mai priimi d-acum înainte și mai ales în ştiinţe,* București, 1848 [15, p. 20].

În 1801, Adam E. reușește la Rouen să obțină alcool concentrat printr-o singură distilare, efectuată într-o instalaţie la care se folosea principiul deflegmatoarelor.

Ca dovadă a celor enunţate este faptul că, în 1828, chimistul J. B.-A. Dumas şi farmacistul P. Fr. Baullay efectuează cercetări asupra alcoolului, iar în 1834, Dumas, constatând diferenţa dintre „spirtul de lemn" și „spirtul de vin", introduce termenii *alcool metilic* și, respectiv, *alcool etilic*. În același an, chimistul rus A. M. Butlerov a introdus noţiunea de *structură chimică* realizând sinteza alcoolului terţial butilic în baza teoriei sale.

Compoziţia şi formula alcoolului au fost stabilite de Saussure și Boullby aproximativ în anul 1927, iar Bertelat a realizat o sinteză a alcoolului în 1954.

I. Statut autonom. Termenul este prezent în chimie, biomedicină și în vinificaţie: *alcoolizare*, *alcoolic*, *alcoolism*; fiecare domeniu acceptându-l în felul său: chimie – compus derivat din hidrocarburi; industria vinului – obţinut prin fermentarea și distilarea vinului; medicină – băutură alcoolică (termenul *alcoolism* fiind echivalat cu etilism). În 1636, este atestat cuvântul *alcooliser*, precedat de *alcoolique* (1789) și *alcoolisme* (1863) [14, p. 23].

Termenul *alcoolizare* este utilizat în biomedicină și arată introducerea alcoolului în ţesuturi cu scop de a provoca întreruperea conductibilităţii nervilor sau dezvoltarea procesului sclerotic. Alcoolizarea nervilor a fost propusă de C. Schlosser în 1903. În anul 1909, V. I. Razumovski pentru prima dată a utilizat alcoolizarea nodului Gasser în tratarea nevralgiei în regiunea nervului trigeminal. Alcoolizarea a căpătat o răspândire largă în neurochirurgie: alcoolizarea ramurilor nervului trigeminal în nevralgie, a nervului facial în tratarea hiperchineziei feţei, a nervilor motori în paraplegii spastice (boala Little), a nervilor intercostali în nevralgii și în fracturarea coastelor, a nervului sciatic, precum și în tratamentul cauzalgiilor și al durerilor fantome.

Verbul *a alcooliza*, în vinificaţie, indică adăugarea alcoolului în alt lichid, iar în medicină, intoxicarea cu *alcool*.

Alcoolism – prima dată termenul a fost introdus de către doctorul și activistul public suedez M. Huss, în 1849, pentru desemnarea ansamblului de schimbări morbide care se produc în organism sub influenţa băuturilor alcoolice.

II. Tendinţe de prefixoidare. În denominaţia unor termeni, lexemul independent *alcool* devine segment formativ al unui cuvânt nou (tabelul 1) [16].

BDD-A32002 © 2020 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 05:17:43 UTC)

Tabelul 1

Tendinţe de transformare a cuvântului *alcool* în afixoid[1]

Sens primar	Sens înnobilat	Domenii de utilizare	Nr. de termeni
alcool(o)- „spirt din vin”	a) „orice băutură alcoolică”: *alcoolemie, alcoolurie, alcooloterapie, alcoolomanie*	medicină psihiatrie	4 2
	b) „alcoolemie”: *alcooltest, alcoolscop*	medicină	2
	c) „soluţie alcoolică”: *alcoolmetru, alcoolmetrie*	chimie vinificaţie	

[1] *Notă.* În tabel se arată extensiunea sensului primar: *alcool(o-* desemnând orice băutură alcoolică; dar şi restricţii de sens: *alcool(o)* – înlocuind semnificaţia unui întreg termen medical *alcoolemie* în cuvintele *alcooltest, alcoolscop* care desemnează modalităţi de determinare a gradului de prezenţă a alcoolului în sânge (a alcoolemiei).

S-a stabilit paternitatea termenului *alcoolmetru*: în 1815, J. G. Gay-Lussac elaborează schema fermentaţiei alcoolice, iar în 1816 construieşte barometrul cu sifon care-i poartă numele, mai apoi – *alcoolmetrul, alcoolmetria* este o metodă oficială, care presupune densimetria amestecurilor de alcool. Termenii sunt atestaţi în 1881, autor fiind acelaşi Gay-Lussac. *Alcoolemia* este metoda oficială a dozării alcoolului prezent în sânge (metoda Nicloux), care presupune folosirea dicromatului de potasiu $K_2Cr_2O_7$.

TENDINŢE ALE CUVÂNTULUI *DELTA* DE A SE ÎNSCRIE ÎN RÂNDUL AFIXOIDELOR

Cuvântul *delta* (< gr. *delta*) suscită interes, mai întâi, prin explicaţiile din dicţionar: a) a patra literă a alfabetului grecesc (Λ σ), corespunzând sunetului *d*; b) simbol al adevărului, adevăr [16].

I. Statut autonom. Primele modificări de sens cuvântul le suporta încă la origini, fiind utilizat în limbile savante în calitate de semn grafic al sunetului *d*, un pic mai târziu pătrunzând în alt domeniu, geografia. Forma literei Λ aminteşte *un triunghi*; prin asociere la fel a fost denumită zona *triunghiulară* între braţele unui fluviu la vărsare în mare. *Dicţionarul latin-rus* [17, p. 303] oferă următoarea informaţie: 1. *delta*, n. (varianta indeclinabilă) *delta, ae*, *f* (varianta declinabilă) – literă a alfabetului grecesc; 2. *Delta* (variantă indeclinabilă): Delta Nilului. În *Dicţionarul Etimologic Larousse* [14, p. 237] se atestă următoarele: Delta Nilului (sec. XIII) este un cuvânt grecesc care provine de la litera *d*; scris cu majusculă în greacă Λ (răsturnat), indică forma de revărsare a Nilului. Atestarea oficială a termenului o face Cuvier, în 1818. După numărul braţelor se deosebesc: delte lobate (Ron, Pad), delte digitale (Mississippi, Dunăre), delte răsfirate (Volga), delte rotunjite (Nil), delte unghiulare (Tigru) etc. Cea mai mare deltă în lume este Gange-Brahmaputra, în Bangladesh (80 000 km^2).

II. Statut de lexem neautonom. Disponibilităţile de afixoidare se manifestă în cuvintele în care *delta* are statut de element formativ (tabelul 2). Anume în acest context lexemul manifestă posibilităţi de utilizare în alte domenii de activitate: medicină, pedagogie, transport, sport.

Eşantioanele semantice sunt următoarele [16]:

Eşantionul I. Segmentul formativ *delt(o)-* are sensul de „formă de triunghi, forma literei Λ”, sens utilizabil în medicină, geografie, sport: *deltoid*, *deltaplan*.

Deltoid – acest termen anatomic (sec. XIV, Paré) este un împrumut din greacă, folosit şi de către Galien în secolul al XVII-lea. Termenul denumeşte „muşchiul din regiunea umărului, în forma literei greceşti *delta* întoarse, care participă la rotaţia braţului”. Este muşchiul articulaţiei umărului, fixat de omoplat, claviculă şi capătul humerusului.

Deltaplan – acest termen este depistat concomitent în două domenii de activitate, geografie politică şi sport:

Tabelul 2

Tendinţe de transformare a cuvântului *delta* în afixoid

Prefixoidul în devenire	Sens primar	Sens înnobilat	Domenii de utilizare	Nr. de termeni
Delt(o)- < gr. *delta*		a) „deficienţe în pronunţia consoanelor *d*, *t*”: *deltacism*	pedagogie, medicină	1
		b) „în formă de triunghi, forma literei Λ”: *deltoid*, *deltaplan*	medicină, sport	2
	„a patra literă din alfabetul grecesc”	c) „deltaplan”: *deltadrom, deltaplanism, deltaplanerism, deltanaut*	sport	4

BDD-A32002 © 2020 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 05:17:43 UTC)

1. *Deltaplan* – aparat de zbor fără motor, care constă dintr-o aripă triunghiulară flexibilă, de tip Rogallo. Pentru decolarea deltaplanului, pilotul coboară o pantă, susținând și manevrând aripa pentru obținerea portanței (metoda Lilienthal). În zbor, pilotul manevrează prin schimbarea poziției corpului (aici segmentul are un sens specificat: „aripă în forma literei delta"); 2. *Deltaplan* – nume dat de către Neerlandaize regiunii cuprinse între gurile Rinului, Meusului și Escautului, în timpul muncilor de vară. La sud-estul țărilor de jos populația trăia sub amenințarea furtunilor marine și a revărsărilor fluviale. Din 1937, o comisie care studia condițiile hidrologice ale „deltei", ajunge la concluzia că închiderea brațului marin ar fi cea mai bună soluție. Din 1954 până la 1974 s-a realizat planul *Delta*.

Eșantionul II cuprinde cuvinte în care *delta-* substituie lexemul *deltaplan* (aceeași situație ca și pentru *télé-* cu sens de „televiziune", situație elucidată de J. Peytard [18, p. 37-44]): *deltanaut, deltadrom*. Termenii sunt expresia unei trunchieri: *delta*/plan și combinării primului segment cu afixoide oficial atestate în dicționare: *delta-* + *-naut* („care conduce, care plutește, care navighează"; < gr. *nautes* „marinar") = *deltanaut* „zburător cu deltaplanul"; *delta-* + *-drom* („drum, direcție, cursă"; < gr. *dromos* „drum") = *deltadrom* „loc de desfășurare a concursurilor de deltalplanism". De asemenea, în acest eșantion au fost incluse și derivatele *deltaplanism, deltaplanist, deltaplanerism*.

Eșantionul III îl constituie doar un singur termen: *deltacism*, cuvânt utilizat în medicină, în pedagogia defectologică și care indică o pronunțare alterată a consoanelor *d*, *t* (cuprinse în lexemul *delta*, posibil anume aceasta motivează semantica termenului).

CONCLUZII

1. Considerăm lexemele autonome *alcool* și *delta* în proces incipient de afixoidare. Aceste afirmații sunt fundamentate pe următoarele observații:

a) existența concomitentă a unităților lexicale autonome (*alcool*, *delta*) și a unităților lexicale neautonome (*alcool-, delta-*);

b) posibilitățile de combinare cu afixe (*alcoolism, deltic*), cu afixoide (*alcoolemie, deltadrom*) sau cu teme care există independent (*alcool-test*).

2. Variabilitatea pe domenii a estompat motivația semantică inițială a cuvintelor *alcool* și *delta*. Mai expresiv, fenomenul acesta se manifestă în semantica cuvântului *delta* drept „a patra literă din alfabetul grecesc" de la care s-a format lexemul *deltacism*, utilizabil în pedagogie ca „pronunție alterata a consoanelor *d* și *t* (posibil din simplul motiv că acest cuvânt include ambele consoane). Relația conceptuală se manifestă la nivelul relațiilor nonierarhice pragmatice.

3. Un indice al afixoidării este prezența, fie și singulară, a interfixului *alcoolomanie, alcooloterapie* etc. Interfixul lipsește în cuvintele formate cu ajutorul segmentului *delta-*, posibil din motivul că în greacă, limba de origine, cuvântul *delta* este invariabil și se termină într-o vocală care își asumă și funcția de interfix. De fapt, nici acesta nu este un argument, deoarece interfixul nu este prezent în termenii de tipul *alcoolmetru*; primul segment formativ se termină într-o consoană, iar al doilea începe cu o consoană (mulți utilizatori ai termenului, făcând abstracție de normele ortoepice, pronunță *alcoolometru*, considerând varianta aceasta ca fiind corectă).

4. Un alt indice ar fi disponibilitatea segmentelor formative *alcool(o)-, delt(o)-* de a se combina cu alte afixoide și capacitatea acestora de a substitui semnificația unui întreg cuvânt în care, inițial, dispuneau doar de un statut formativ. J. Peytard a ilustrat evoluția lui *tele-*, care din element formativ cu sensul „departe" din *télévizion* a ajuns să semnifice întreg cuvântul. Aici atestăm același fenomen: *delta-* „deltaplan" → *deltanaut*; *alcool(o)-* „alcoolemie" → *alcooltest, alcoolscop*.

5. Considerăm variabilitatea semantică a segmentelor formative nominalizate un fenomen anunțat de variabilitatea la nivel de lexem autonom, care favorizează utilizarea lor în anumite domenii de activitate.

6. Toate cele expuse anterior ne dau temeiul a ne considera martorii unui fenomen de afixoidare în plină desfășurare.

7. Au fost atestați 8 (100 %) termeni care conțin segmentul formativ *alcool(o)-*, poziție inițială în cuvânt, sens primar – „spirt din vin" [16]. S-au delimitat următoarele eșantioane semantice:

- **eșantionul I** „orice băutură alcoolică" – 4 cuvinte (50 %), utilizabile în medicină, psihiatrie;
- **eșantionul II** „alcoolemic" – 2 cuvinte (25 %), utilizabile în medicină;
- **eșantionul III** „soluție alcoolică" – 2 termeni (25 %), utilizabili în chimie și în vinificație.

Au fost atestați 8 (100 %) termeni care conțin segmentul formativ *delt(o)-*, poziție inițială în cuvânt, sens primar „a patra literă din alfabetul grecesc" [7]. S-au delimitat următoarele eșantioane semantice:

- **eșantionul I** „deficiențe în pronunția consoanelor *d* și *t*" – 1 cuvânt (12,5 %), utilizabil în medicină, pedagogie;
- **eșantionul II** „formă de triunghi" – 3 cuvinte (37,5 %), utilizabile în medicină și sport;
- **eșantionul III** „deltaplan" – 2 termeni (25 %), utilizabili în sport.

BDD-A32002 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 05:17:43 UTC)

BIBLIOGRAFIE

1. Saussure F. Scrieri de lingvistică generală. Iași: Polirom, 2004. 352 p.
2. Dubois J. Étude sur la dérivation suffixale en français moderne et contemporain. Paris: Garnier, 1962.118 p.
3. Grigoriev V. = 3. Grigoriev V. = Grigor'ev V. Tak nazyvaemye internatsional'nye slozhnye slova v sovremennom russkom yazyke. În: Voprosakh yazykoznaniya, 1959, nr. 1, s. 70-73.
4. Martinet A. Éléments de linguistique générale. Paris: Denoël, 1970. 248 p.
5. Ciobanu F., Hassan F. Formarea cuvintelor în limba română. Compunerea. vol. I. București: Editura Academiei Române, 1970. 332 p.
6. Cottez H. Dictionnaire de structures savant: Éléments et modèle de formation, 2-e ed. revue et complétée. Paris: Robert, 1980. 516 p.
7. Iordan I. Limba română contemporană. București: Ed. Ministerului Învățământului, 1956. 831 p.
8. Dimitrescu Fl. Dinamica lexicului românesc: ieri și azi. Cluj-Napoca: Clusium, București: Logos, 1995. 336 p.
9. Șanski N. = Shanskiy N. Affiksoidy v slovoobrazovatel'noy sisteme sovremennogo russkogo literaturnogo yazyka. În: Issledovaniya po sovremennomu russkomu yazyku. Moskva: Izd-stvo Moskv. un-ta, 1970. 272 s.
10. Cincilei Gr. = Chinchiley G. Sootnoshenie minimal'nykh znachimykh edinits yazykovoy struktury. Kishinev: Izdatel'stvo Shtiintsa, 1975. 117 s.
11. Budagov P. = Budagov R. Terminologiya i semiotika. În: Vestnik MGU, 1972, nr. 2, s. 43.
12. Arnaudov G. Terminologia medica polyglota en cinq langages. Latinum, русский, français, deutsch. Sofia, Bulgaria: Editio Medicina et Physcultura, 1979. 943 p.
13. Dicționar cronologic al științei și tehnicii universale. București: EȘE, 1979. 813 p.
14. Dauzat Al. Dictionnaire étymologique de la langue française. Paris: Librairie Larousse, 1938. 824 p.
15. Ursu N. Formarea terminologiei științifice românești. București: Editura științifică și didactică, 1962. 299 p.
16. Marcu Fl. Dicționarul actualizat de neologisme. București: Saeculum, 2013. 1080 p.
17. Dvoreţki I. = Dvoretskiy I. Latinsko-russkiy slovar'. Moskva: Izdatel'stvo Russkiy yazyk, 1976. 1096 s.
18. Peytard J. Motivation et préfixation: remarque sur les mots construits avec L' élément télé. În: Cahiers de lexicologie. Paris, 1960, p. 37-44.

Dumitru Bolboceanu. *Lacul*, 2000, u. p., 97 × 87 cm.

BDD-A32002 © 2020 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 05:17:43 UTC)